

Investigating the Components of Jihad of Explanation in Nahjul-Balagha to Determine the Role of the Education System in Its Realization

Ebrahim Najmi¹, Mohsen Farmahini Farahani²*, Mohammad Hassan Mirzamohammadi³

1. PhD Student, Department of Educational Sciences, Shahed University, Tehran, Iran.
2. Professor, Department of Philosophy of Education, Shahed University, Tehran, Iran (Corresponding Author).
3. Professor, Department of Philosophy of Education, Shahed University, Tehran, Iran.

❖ **Corresponding Author Email:** farmahinifar@yahoo.com

Research Paper

Abstract

Receive: 2025/12/22
Accept: 2026/04/27
Initial Publish: 2026/05/06
Final Publish: 2027/03/21

Keywords:

Epistemology, Nahjul-Balagha, Jihad of Explanation, Education, Insight

Article Cite:

Najmi, E., Farmahini Farahani, M., & Mirzamohammadi, M. H. (2027). Investigating the Components of Jihad of Explanation in Nahjul-Balagha to Determine the Role of the Education System in Its Realization. *Sociology of Education*. 13(1): 1-14.

Purpose: This study aims to identify the components of Jihad of Explanation in Nahjul-Balagha and to clarify the role of the education system in its effective realization in contemporary society.

Methodology: This research is theoretical–fundamental in purpose and employs a descriptive–analytical and inferential methodology. Data were collected through documentary analysis and qualitative content analysis of religious texts, particularly Nahjul-Balagha. Relevant sermons, letters, and aphorisms were extracted, coded, and categorized based on epistemological, explanatory, and educational themes. The data were then analyzed using philosophical and educational frameworks, leading to the development of a conceptual model linking Alid epistemology, Jihad of Explanation, and the education system.

Findings: The findings indicate that Nahjul-Balagha provides an epistemological foundation for Jihad of Explanation through its emphasis on rationality, innate disposition, faith, intuitive insight, and beneficial knowledge. Core components include enlightenment and awareness-building, combating distortion, defending truth, moral guidance, exposing ignorance and materialism, and articulating justice-oriented governance principles. Furthermore, results suggest that the realization of Jihad of Explanation remains incomplete without a purposeful and awareness-oriented education system, and that cultivating insightful, critical, and truth-seeking individuals is essential for confronting cognitive warfare and intellectual deviation.

Conclusion: The study concludes that Jihad of Explanation in Nahjul-Balagha is grounded in profound epistemological principles and carries significant social and educational implications, requiring a restructured education system aligned with Alid teachings to nurture an aware, analytical, and truth-oriented generation.

<https://doi.org/10.61838/kman.soc.754>

Creative Commons: CC BY 4.0

Detailed Abstract

Introduction

In the contemporary era, the expansion of cognitive warfare, media manipulation, and the proliferation of distorted narratives has intensified the need for conceptual frameworks capable of safeguarding truth and guiding public understanding. Within the Islamic intellectual tradition, the concept of *Jihad of Explanation* (Jihad al-Tabyin) has emerged as a critical epistemological and socio-cultural response to such challenges. Unlike conventional interpretations of jihad limited to military struggle, this form emphasizes intellectual engagement, clarification of truth, and resistance against distortion through rational discourse and ethical communication (Karimi & Bakhshi, 2020; Rostami et al., 2024). This reconceptualization aligns with broader interpretations of jihad in Islamic thought, where striving in the path of truth encompasses cognitive, moral, and social dimensions (Mesbah Yazdi, 2004; Noori Hamedani, 1987).

Nahjul-Balagha, as one of the most authoritative compilations of the sermons, letters, and sayings of Imam Ali (AS), provides a rich epistemological and ethical foundation for understanding the mechanisms and objectives of Jihad of Explanation. Its discourse consistently emphasizes rationality, awareness, justice, and the confrontation of ignorance and deviation (Azizi, 2008; Dashti, 2000). The text portrays knowledge as illumination and ignorance as a source of misguidance, thereby positioning explanation and clarification as essential tools for social reform and intellectual resilience. Furthermore, Nahjul-Balagha articulates a multidimensional epistemology grounded in reason, revelation, and inner insight, offering a comprehensive framework for truth-seeking (Motahhari, 2002; Sobhani, 1998).

The educational system plays a pivotal role in operationalizing these epistemological principles. Islamic educational theories emphasize the cultivation of critical thinking, moral integrity, and social responsibility as prerequisites for meaningful engagement with truth (Beheshti et al., 1994; Faghali, 1991). Recent empirical studies have also demonstrated the positive impact of integrating Nahjul-Balagha teachings into educational contexts, including improvements in emotional intelligence, ethical behavior, and social awareness among students (Sadeghzadeh, 2023; Sadeghzadeh et al., 2023). Moreover, the role of educators in fostering explanatory competencies and resisting cognitive distortions has been highlighted as essential in contemporary cultural contexts (Ebrahimi Goki et al., 2022).

Given the increasing complexity of global information systems and ideological conflicts, revisiting Nahjul-Balagha as a foundational text for understanding Jihad of Explanation offers valuable insights into constructing resilient educational and cultural systems. The present study seeks to identify the core components of Jihad of Explanation within Nahjul-Balagha and to examine the role of the education system in facilitating its realization.

Methods and Materials

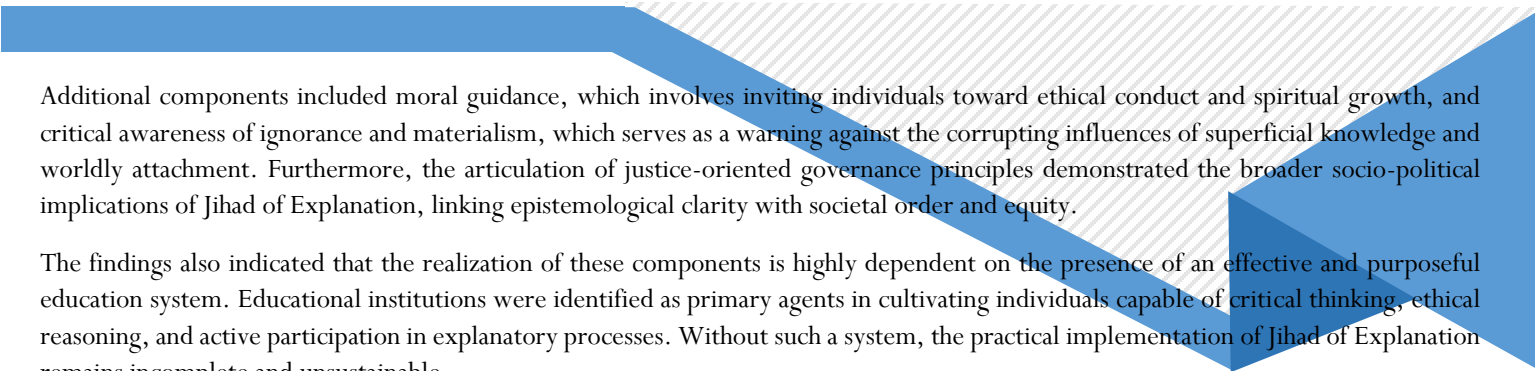
This study adopts a theoretical–fundamental approach and employs a descriptive–analytical methodology combined with inferential reasoning. Data collection was conducted through documentary analysis, focusing primarily on Nahjul-Balagha as the central source. Relevant sermons, letters, and aphorisms associated with epistemological principles, explanatory methods, and educational implications were systematically extracted.

The analytical process involved qualitative content analysis, where key concepts were coded, categorized, and interpreted within broader philosophical and educational frameworks. The study also incorporated secondary sources, including classical Islamic texts and contemporary educational research, to enhance the depth of analysis. The final stage of the research involved synthesizing the extracted data into a conceptual model that illustrates the relationship between Alid epistemology, Jihad of Explanation, and the education system.

Findings

The analysis revealed that Jihad of Explanation in Nahjul-Balagha is grounded in a robust epistemological structure characterized by rationality, innate disposition, faith, intuitive insight, and beneficial knowledge. These elements collectively form the basis for a comprehensive understanding of truth and its dissemination in society.

Several core components of Jihad of Explanation were identified. First, enlightenment and awareness-building emerged as central functions, emphasizing the role of knowledge in dispelling ignorance and fostering intellectual clarity. Second, combating distortion and deviation was highlighted as a critical dimension, reflecting the necessity of confronting false narratives and ideological manipulation. Third, defending truth and justice appeared as a recurring theme, underscoring the ethical responsibility of individuals to uphold integrity in both personal and social contexts.

Additional components included moral guidance, which involves inviting individuals toward ethical conduct and spiritual growth, and critical awareness of ignorance and materialism, which serves as a warning against the corrupting influences of superficial knowledge and worldly attachment. Furthermore, the articulation of justice-oriented governance principles demonstrated the broader socio-political implications of Jihad of Explanation, linking epistemological clarity with societal order and equity.

The findings also indicated that the realization of these components is highly dependent on the presence of an effective and purposeful education system. Educational institutions were identified as primary agents in cultivating individuals capable of critical thinking, ethical reasoning, and active participation in explanatory processes. Without such a system, the practical implementation of Jihad of Explanation remains incomplete and unsustainable.

Discussion and Conclusion

The findings of this study highlight the multifaceted nature of Jihad of Explanation as presented in Nahjul-Balagha, demonstrating its significance not only as a religious concept but also as a comprehensive framework for addressing contemporary intellectual and cultural challenges. The emphasis on rationality, ethical responsibility, and social engagement reflects a dynamic understanding of knowledge as both a cognitive and transformative force.

One of the key implications of this study is the recognition that Jihad of Explanation extends beyond individual intellectual efforts and requires collective institutional support, particularly within educational systems. Education, in this context, is not merely a process of knowledge transmission but a transformative practice aimed at developing critical, aware, and morally responsible individuals. The integration of Nahjul-Balagha's teachings into educational curricula can therefore contribute to the formation of a generation capable of resisting cognitive distortions and engaging constructively with complex social realities.

Furthermore, the study underscores the relevance of classical Islamic texts in addressing modern challenges. By revisiting Nahjul-Balagha through a contemporary lens, it becomes evident that its teachings offer enduring principles for navigating issues such as misinformation, ideological conflict, and moral ambiguity. The concept of Jihad of Explanation, as derived from this text, provides a strategic framework for fostering intellectual resilience and promoting social cohesion.

In conclusion, the realization of Jihad of Explanation in contemporary society necessitates a comprehensive approach that integrates epistemological clarity, ethical commitment, and educational innovation. The findings suggest that aligning educational systems with the principles articulated in Nahjul-Balagha can significantly enhance the capacity of individuals and communities to engage in meaningful explanatory practices. Such alignment not only contributes to the preservation of truth but also supports the development of a more informed, just, and cohesive society.

جامعه‌شناسی آموزش و پرورش

بررسی مؤلفه‌های جهاد تبیین در نهج‌البلاغه به منظور تعیین نقش نظام تعلیم و تربیت در تحقق آن

ابراهیم نجمی^۱، محسن فرمهینی فراهانی^۲، محمد حسن میرزامحمدی^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه علوم تربیتی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

۲. استاد، گروه فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه شاهد، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

۳. استاد، گروه فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

✦ ایمیل نویسنده مسئول: farmahinifar@yahoo.com

چکیده

مقاله تحقیقاتی

هدف: هدف این پژوهش، شناسایی مؤلفه‌های جهاد تبیین در نهج‌البلاغه و تبیین نقش نظام تعلیم و تربیت در تحقق مؤثر آن در جامعه معاصر است.

دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱

پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۰۷

انتشار اولیه: ۱۴۰۵/۰۲/۱۶

انتشار نهایی: ۱۴۰۶/۰۱/۰۱

روش‌شناسی: این پژوهش از نظر هدف، نظری-مبنایی و از حیث روش، توصیفی-تحلیلی و استنتاجی است. داده‌ها از طریق مطالعه اسنادی و تحلیل محتوای کیفی متون دینی، به‌ویژه نهج‌البلاغه، گردآوری شدند. خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌های مرتبط با مفاهیم معرفت‌شناختی، روش‌های تبیین، و ابعاد تربیتی استخراج، کدگذاری و طبقه‌بندی گردیدند. سپس این داده‌ها با بهره‌گیری از چارچوب‌های فلسفی و تربیتی تحلیل شده و در نهایت، یک چارچوب مفهومی برای تبیین ارتباط میان معرفت‌شناسی علوی، جهاد تبیین و نظام تعلیم و تربیت ارائه شد.

واژگان کلیدی:

معرفت‌شناسی، نهج‌البلاغه، جهاد تبیین، تعلیم و تربیت، بصیرت

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد که نهج‌البلاغه با تأکید بر عقلانیت، فطرت، ایمان، شهود قلبی و علم نافع، بنیانی معرفت‌شناختی برای جهاد تبیین فراهم می‌آورد. مؤلفه‌های اصلی جهاد تبیین شامل روشنگری و بصیرت‌بخشی، مقابله با تحریف، دفاع از حقیقت، دعوت به خیر، تبیین آسیب‌های جهل و دنیاطلبی، و ارائه معیارهای عدالت‌محور حکمرانی است. همچنین نتایج حاکی از آن است که تحقق جهاد تبیین بدون نظام تعلیم و تربیت آگاه‌ساز و هدفمند، ناقص باقی می‌ماند و تربیت انسان حقیقت‌جو، نقاد و بصیر، پیش‌شرط مقابله با جنگ شناختی و انحرافات فکری است.

استناد مقاله:

نجمی، ابراهیم، فرمهینی فراهانی، محسن، و میرزامحمدی، محمد حسن. (۱۴۰۶). بررسی مؤلفه‌های جهاد تبیین در نهج‌البلاغه به منظور تعیین نقش نظام تعلیم و تربیت در تحقق آن. جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، ۱۳(۱): ۱-۱۴.

نتیجه‌گیری: نتایج نشان می‌دهد که جهاد تبیین در نهج‌البلاغه دارای بنیان‌های عمیق معرفت‌شناختی و کارکردهای اجتماعی و تربیتی گسترده است و تحقق آن مستلزم بازطراحی نظام تعلیم و تربیت بر اساس آموزه‌های علوی به منظور پرورش نسلی آگاه، تحلیل‌گر و حقیقت‌طلب است.

<https://doi.org/110.61838/kman.soc.754>

Creative Commons: CC BY 4.0

مقدمه

در جهان معاصر، تحولات سریع در عرصه‌های ارتباطی، رسانه‌ای و معرفتی، زمینه‌ساز شکل‌گیری نوعی از تقابل‌های نوین شده است که از آن با عنوان «جنگ شناختی» یاد می‌شود؛ جنگی که در آن، حقیقت نه از طریق ابزارهای نظامی، بلکه از طریق روایت‌سازی، تحریف مفاهیم و هدایت افکار عمومی به چالش کشیده می‌شود. در چنین شرایطی، بازخوانی مفاهیم بنیادین دینی و فرهنگی که بتوانند به‌عنوان راهبردهای مقابله با این نوع تهدیدات عمل کنند، ضرورتی انکارناپذیر می‌یابد. یکی از این مفاهیم کلیدی، «جهاد تبیین» است که به‌عنوان شکلی از جهاد فرهنگی و معرفتی، نقش مهمی در آشکارسازی حقیقت، مقابله با تحریف و هدایت افکار عمومی ایفا می‌کند (Karimi & Bakhshi, 2020; Rostami et al., 2024).

مفهوم جهاد در ادبیات دینی اسلام، مفهومی چندبعدی و گسترده است که صرفاً به معنای نبرد نظامی محدود نمی‌شود، بلکه شامل تلاش همه‌جانبه انسان در مسیر تحقق ارزش‌های الهی، مقابله با ظلم و گسترش حقیقت است (Mesbah Yazdi, 2004; Noori Hamedani, 1987). در این چارچوب، جهاد تبیین به‌عنوان یکی از مصادیق جهاد کبیر، ناظر بر استفاده از ابزارهای معرفتی، فرهنگی و زبانی برای روشن‌سازی حقیقت و مقابله با انحرافات فکری است (Farahani, 2005; Karimi & Bakhshi, 2020). این نوع جهاد، برخلاف جهاد نظامی، مبتنی بر عقلانیت، استدلال و اقناع است و هدف آن اصلاح نگرش‌ها و تقویت بصیرت در جامعه می‌باشد (Abdolhamidi, 2012; Rezaei Haftador & Heidari, 2016).

در این میان، متون دینی به‌ویژه قرآن کریم و نهج‌البلاغه، به‌عنوان منابع اصلی معرفت دینی، نقش بنیادینی در تبیین مفهوم جهاد و ابعاد مختلف آن ایفا می‌کنند. قرآن کریم با تأکید بر جهاد با «لسان» و «بیان»، زمینه‌های نظری جهاد تبیین را فراهم ساخته و با بهره‌گیری از مفاهیم معرفتی، انسان را به تفکر، تعقل و بصیرت دعوت می‌کند (Abd al-Baqi, 1995; Tabataba'i, 1985). همچنین، تحلیل واژگانی و مفهومی جهاد در قرآن نشان می‌دهد که این مفهوم همواره با تلاش در راه حق و مقابله با باطل پیوند خورده است (Abd al-Baqi, 1999; Qureshi, 2007).

در کنار قرآن، نهج‌البلاغه به‌عنوان یکی از مهم‌ترین منابع اسلامی، حاوی مجموعه‌ای غنی از آموزه‌های معرفتی، اخلاقی و اجتماعی است که می‌تواند مبنایی مستحکم برای فهم و تبیین جهاد تبیین فراهم آورد. سخنان امیرالمؤمنین (ع) در قالب خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌ها، به‌طور گسترده به موضوعاتی همچون عقلانیت، شناخت، مبارزه با جهل، افشای تحریف و هدایت جامعه پرداخته است (Azizi, 2008; Dashti, 2000). این آموزه‌ها نشان می‌دهد که تبیین حقیقت و روشن‌گری، نه‌تنها یک وظیفه فردی، بلکه یک مسئولیت اجتماعی و الهی است که بر عهده همه افراد آگاه قرار دارد (Amadi, 2008; Hakimi et al., 2008).

از منظر معرفت‌شناختی، نهج‌البلاغه بر منابع متعددی برای شناخت حقیقت تأکید می‌کند که از جمله آن‌ها می‌توان به عقل، فطرت، وحی و شهود قلبی اشاره کرد. این رویکرد چندمنبعی به معرفت، زمینه‌ساز شکل‌گیری نوعی نظام معرفتی پویا و جامع است که در آن، انسان می‌تواند با بهره‌گیری از ابزارهای مختلف شناخت، به حقیقت دست یابد (Motahhari, 2002; Sobhani, 1998). همچنین، تأکید بر تقوا، ایمان و تزکیه نفس به‌عنوان پیش‌شرط‌های شناخت صحیح، نشان‌دهنده پیوند عمیق میان اخلاق و معرفت در اندیشه اسلامی است (Feyz Kashani, 1994; Hosseinzadeh, 1994).

در این چارچوب، جهاد تبیین را می‌توان به‌عنوان تجلی عملی این نظام معرفتی در عرصه اجتماعی دانست؛ جهادی که هدف آن، انتقال صحیح دانش، اصلاح باورها و مقابله با انحرافات فکری است. این امر مستلزم آن است که افراد جامعه، به‌ویژه نخبگان و فعالان فرهنگی، از توانایی تحلیل، نقد و تبیین برخوردار باشند و بتوانند در برابر جریان‌های تحریف‌گر ایستادگی کنند (Hanson, 2010; Namazizadegan, 2009).

با این حال، تحقق چنین سطحی از آگاهی و بصیرت در جامعه، بدون وجود یک نظام تعلیم و تربیت کارآمد و هدفمند امکان‌پذیر نیست. تعلیم و تربیت به‌عنوان فرآیندی بنیادین در شکل‌دهی به شخصیت، نگرش و رفتار انسان، نقش کلیدی در انتقال ارزش‌ها و تقویت توانمندی‌های شناختی ایفا می‌کند (Beheshti et al., 1994; Faghali, 1991). در واقع، نظام آموزشی می‌تواند با پرورش تفکر انتقادی، تقویت مهارت‌های ارتباطی و ترویج ارزش‌های اخلاقی، زمینه‌ساز تحقق جهاد تبیین در سطح جامعه شود.

مطالعات اخیر نیز بر نقش آموزش در تقویت جهاد تبیین تأکید دارند. به‌عنوان مثال، پژوهش‌ها نشان داده‌اند که بهره‌گیری از آموزه‌های نهج‌البلاغه در نظام آموزشی می‌تواند به ارتقای هوش هیجانی، کاهش پرخاشگری و تقویت رفتارهای اخلاقی در دانش‌آموزان منجر شود (Sadeghzadeh et al., 2023). همچنین، بررسی میزان استفاده از این آموزه‌ها در برنامه‌های آموزشی نشان می‌دهد که توجه به آن‌ها می‌تواند به تعمیق باورهای دینی و اخلاقی کمک کند (Sadeghzadeh, 2023). از سوی دیگر، نقش معلمان و نهادهای آموزشی در مواجهه با چالش‌های فرهنگی و معرفتی، به‌عنوان یکی از عوامل کلیدی در تحقق جهاد تبیین مورد تأکید قرار گرفته است (Ebrahimi Goki et al., 2022).

در سطح کلان‌تر، پیوند میان جهاد تبیین و مفاهیمی همچون عدالت، سیاست و حیات اجتماعی نیز قابل توجه است. نهج‌البلاغه با ارائه الگوهایی از عدالت سازمانی و حکمرانی، نشان می‌دهد که تبیین حقیقت در عرصه‌های مختلف اجتماعی و سیاسی، نقش مهمی در تحقق عدالت و انسجام اجتماعی دارد (Fakharzadeh, 2025; Mohajernia, 2003). همچنین، تحلیل‌های تاریخی و کلامی نشان می‌دهد که جهاد همواره به‌عنوان یکی از ارکان دفاع از هویت دینی و فرهنگی در برابر تهدیدات خارجی و داخلی مطرح بوده است (Rostami & Ebrahimi, 2015; Tusi, 1980).

در نهایت، با توجه به آنچه بیان شد، می‌توان گفت که جهاد تبیین به‌عنوان یک راهبرد معرفتی و فرهنگی، ریشه در آموزه‌های عمیق اسلامی دارد و تحقق آن مستلزم بهره‌گیری از منابع معرفتی اصیل، به‌ویژه نهج‌البلاغه، و همچنین بازطراحی نظام تعلیم و تربیت بر اساس این آموزه‌ها است؛ از این‌رو هدف این پژوهش، بررسی مؤلفه‌های جهاد تبیین در نهج‌البلاغه و تبیین نقش نظام تعلیم و تربیت در تحقق آن می‌باشد.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از نظر ماهیت و هدف، در زمره پژوهش‌های نظری-مبنایی قرار می‌گیرد و از نظر روش، از روش توصیفی-تحلیلی بهره گرفته است. در روش توصیفی-تحلیلی، ابتدا داده‌ها، مفاهیم و آموزه‌های مرتبط با موضوع تحقیق از منابع معتبر، به‌ویژه متون دینی و علمی گردآوری شده، سپس به شیوه‌ای نظام‌مند توصیف می‌گردند و در مرحله بعد، تحلیل محتوایی آن‌ها با تأکید بر استنباط مفاهیم، روابط و نتایج منطقی صورت می‌گیرد.

در این پژوهش، نهج‌البلاغه به‌عنوان منبع اصلی دینی، محور تحلیل قرار گرفته و خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌های مرتبط با مبانی معرفت‌شناسی، روش‌های تبیین و تعلیم و تربیت با روش تحلیل کیفی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. همچنین برای غنابخشی به تحلیل‌ها، از آثار تفسیری، شروح نهج‌البلاغه، منابع کلامی و فلسفی اسلامی و همچنین منابع علمی نوین در حوزه تعلیم و تربیت و معرفت‌شناسی بهره گرفته شده است.

فرایند تحلیل به این صورت بوده است که ابتدا گزاره‌های کلیدی در نهج‌البلاغه مرتبط با مؤلفه‌های جهاد تبیین استخراج و طبقه‌بندی شده و سپس با تکیه بر مفاهیم فلسفی و تربیتی تحلیل گردیده‌اند. در نهایت، با تکیه بر یافته‌های توصیفی و تحلیلی، چارچوبی مفهومی برای تبیین رابطه میان معرفت‌شناسی علوی، جهاد تبیین و نظام تعلیم و تربیت پیشنهاد شده است.

یافته‌های پژوهش

شناسایی مؤلفه‌های جهاد تبیین در نهج‌البلاغه

کتاب نهج‌البلاغه که در سده‌های نهم و دهم هجری توسط سید رضی در سه بخش (خطبه، نامه، سخنان کوتاه) به رشته تحریر درآمده، که حتی در این زمینه به اعتراف خود گردآورنده: (قسمتی از آن چه در دوران بسیار ارجمند زندگانی انسان الگو و کامل یعنی علی (ع) در گفتار شیوا و کلام گهربار این یک تاز جهاد و مبارزه و میتوان اشاره کرد به حق تبیین) را در بر می‌گیرد، پر از نکته آموزنده از این گونه موارد روشن شامل: (نصیحت، پند، اندرز، امر به معروف، نهی از منکر، کوشش و تلاش و...) در ابعاد وسیع اجتماعی و فردی می‌باشد که میتوان آن را به حق در این زمینه سمل و الگوی پیش روی بشر دانست (مصباح یزدی، ص ۴۵، ۱۳۸۹). هر آنچه که در نهج‌البلاغه آمده است در مسیر هدایتگری، بیدار کردن، هوشیار کردن، هشدار دادن، مژده دادن و وعده و وعید دادن نسبت به دنیا و آخرت و حساب و کتاب است، بخش عظیمی از برنامه وسبک زندگی انسان است که به خوبی در این کتاب شریف تبیین شده است. علاوه بر آن سبک اخلاقی انسان، بایدها و نبایدها در حوزه ایدئولوژی تماما در آن آمده است و بسیار زیبا در آن ترسیم شده است. همچنین در

الف. تقوا و خویشتن داری: امام علی(ع) در موارد متعددی به این حقیقت تصریح می‌کند: «فَإِنَّ تَقْوَى اللَّهِ دَوَاءٌ دَاءِ قُلُوبِكُمْ وَيَصْرُ عَمَى أَفْتِدْتَكُمْ... وَجَلَاءُ غَشَاءِ أَبْصَارِكُمْ «تقوا و ترس از خدا داروی درد قلب‌ها و بینایی کوری دل‌ها و بهبودی بیماری تن‌ها و روشنیپوشش دیده‌ها است.

ب. آموزه‌های وحیانی: امام علی(ع) می‌فرماید: «تُجَلَى بِالتَّنْزِيلِ أَبْصَارُهُمْ وَيُرْمَى بِالتَّفْسِيرِ فِي مَسَامِعِهِمْ وَيَغْبِقُونَ كَأَنَّ الْحِكْمَةَ بَعْدَ الصُّبُوحِ «دیده‌های آن‌ها به نور قرآن جلا داده شده و تفسیر در گوش هایشان جا گرفته است. هنگام شب، جامی از حکمت به آنان می‌نوشانند، بعد از این که در بامداد هم به آنان نوشانده شد.

ج. ایمان: امام علی(ع) در این زمینه می‌فرماید: «بِالْإِيمَانِ يَعْمُرُ الْعِلْمُ «به سبب ایمان، علم و دانایی آباد می‌شود.

در نهج‌البلاغه، جهاد تبیین هرچند به صورت اصطلاح امروزی به کار نرفته، اما مفاهیم بنیادین آن به صورت گسترده در سخنان امام علی (ع) دیده می‌شود. جهاد تبیین در نگاه امام علی به معنای روشنگری، افشای حقیقت، مبارزه با جهل، تحریف، و انحراف در باورها و ارزش‌ها است. در ادامه، مهم‌ترین مؤلفه‌های جهاد تبیین در نهج‌البلاغه را بیان می‌کنیم:

۱. روشنگری و بصیرت‌بخشی

امام علی همواره تلاش می‌کند حقیقت را آشکار سازد و مردم را از خواب غفلت بیدار کند.

خطبه ۱: «فَاسْتَضِيئُوا مِنْ ضَوْءِ نُورِهِ، وَاقْتَبِسُوا مِنْ ضِيَاءِ نُورِهِ»

«از نور او روشنی بگیرید و از فروغ نورش بهره ببرید.»

۲. مبارزه با تحریف و انحراف

امام علی علیه‌السلام نسبت به تحریف حقایق اسلام و بدعت‌ها هشدار می‌دهد و وظیفه خود می‌داند با آنها مقابله کند.

نامه ۶۲ (به معاویه): «إِنَّمَا بَدَأَ الْأَمْرُ أَنْ أُطْعِنَا عَلَى الْحَقِّ فَلَمْ يَسْتَجِبْ لَنَا»

«ما بر حق طعنه زدیم ولی پاسخی نگرفتیم.»

۳. دفاع از حق و امامت

یکی از اصلی‌ترین اهداف امام، تبیین جایگاه امامت و حقانیت خود است تا از گمراهی امت جلوگیری شود.

خطبه ۳ (شششقیه): «أما والله لقد تقمّصها ابن أبي قحافة، وإنه ليعلم أن محلي منها محل القطب من الرحي...»

«به خدا سوگند، ابوبکر آن را بر تن کرد، در حالی که می‌دانست جایگاه من نسبت به آن چون محور سنگ آسیاب است...»

۴. نصیحت و دعوت به خیر

امام علی همواره با نرمی، توصیه، و خیرخواهی مردم را به راه حق دعوت می‌کرد.

حکمت ۳۸: «أَحْسِنِ إِلَى مَنْ شِئْتَ تَكُنْ أَمِيرَهُ، وَاسْتَغْنِ عَمَّنْ شِئْتَ تَكُنْ نَظِيرَهُ...»

«به هر که خواهی نیکی کن تا فرمانروایش شوی...»

۵. بیان آسیب‌های جهل و دنیاطلبی

از محورهای تبیینی امام علی، هشدار نسبت به فتنه‌های جهل، دنیاطلبی، و هوای نفس است.

خطبه ۱۰۹: «هجم بهم العمی علی العلیم، فنهلوا من غیر معین، وأخذوا من غیر سنن.»

«نابینایان بر علم هجوم آوردند، از سرچشمه‌ای ننوشتند و بی‌راهه رفتند...»

ع تبیین معیارهای حکومت دینی و عدالت

امام علی بارها اصول حکومت اسلامی، عدالت، حقوق مردم و حاکم را تبیین می‌کند.

نامه ۵۳ (به مالک اشتر): یکی از جامع‌ترین اسناد جهاد تبیین در حکمرانی دینی است.

«ای مالک، مردم یا برادر دینی تو هستند یا در آفرینش همانند تو...»

نقش نظام تعلیم و تربیت در تحقق جهاد تبیین

کنار گذاشتن سند ۲۰۳۰ از اصل نظام تعلیم و تربیت از سوی رهبر فرزانه انقلاب نمونه دیگری از جهاد تبیین بود، این سند، ایران را به زیر سلطه فرهنگی، سیاسی و حتی اقتصادی جهان غرب می‌برد. حال با توجه به در نظر گرفتن همه عوامل و عرصه‌های تعلیم و تربیت، ضرورت و اهمیت جهاد تبیین و نقش ضروری و مهم آن در این ارتباط، با توجه به مطالب بالا به عنوان اشاره به عوامل دخیل در تربیت و تعلیم آدمی و در این ارتباط با نقش آنان در تربیت انسان به برخی از این عوامل و نقش و چگونگی تاثیر جهاد تبیین در شکل و ساختار تربیتی این عوامل مثل معلم و دانش آموز و نقش این عوامل را در تعلیم و تربیت مشخص می‌نماییم:

الف) نقش معلم در تحقق جهاد تبیین

وظیفه معلم در جامعه اسلامی، تاریخ‌سازی، تحول‌گرایی و تمدن‌سازی است و جهاد تبیینی انتقال درست و صحیح تاریخ به فراگیران نظام آموزشی. باید به این نکته مهم توجه داشته باشیم که پیاده شدن اهداف حکومت اسلامی از دریچه تعلیم و تربیت عبور خواهد کرد. نسل جوان امروزی به تبیین دستاوردهای انقلاب اسلامی نیاز دارد، اما متأسفانه اطلاعات تاریخی و دینی خود را از فضای مجازی می‌گیرد، از این‌رو وظیفه معلمان در انتقال صحیح اطلاعات بسیار مهم است. در جهاد تبیین آموزش و پرورش باید به نبرد با عقاید غلط و باورهای نادرست همت گمارد که آگاه‌سازی و توانمندسازی معلمان به عنوان افسران جنگ نرم یکی از اصولی‌ترین و بهترین شگردهای برخورد با جنگ نوین همه‌جانبه جهان غرب است، چرا که آگاه‌سازی معلمان از طریق کلاس درس به دانش‌آموزان نیز انتقال می‌یابد. انتقال فرهنگ دفاع مقدس و ارزش‌های شهید و شهادت و روایت آنچه در جنگ تحمیلی اتفاق افتاد، به دانش‌آموزان از طریق معلمانی صورت می‌گیرد که خود نسبت به این موضوعات آگاهی کامل داشته باشند و تربیت چنین معلمانی باید در دانشگاه فرهنگیان صورت بگیرد، از این‌رو ارائه درس دفاع مقدس در این دانشگاه ضرورت اجتناب‌ناپذیری دارد که نباید از نگاه متولیان امر دور بماند، اگر معلم آگاه شود، دانش‌آموز نیز آگاه خواهد شد و آگاهی دانش‌آموزان و نسل جدید از رشادتهای رزمندگان در دوران جنگ تحمیلی و ایستادگی آنها در مقابل استکبار به هویت‌بخشی جامعه کمک بسزایی خواهد کرد.

معلم به عنوان یکی از عوامل اصلی نظام تعلیم و تربیت، وظیفه دارد که:

- از ظرفیت‌های مرتبط هر یک از ساحات تربیتی برای تحقق جهاد تبیین استفاده کند.
- دانش‌آموزان را با شیوه‌های دشمن، مانند جعل و دروغ‌پردازی، آشنا سازد تا بتوانند در فتنه‌ها سره را از ناسره تشخیص دهند.
- مهارت‌های اجتماعی، اخلاقی و سیاسی دانش‌آموزان را ارتقا دهد تا آن‌ها درک اجتماعی، فهم سیاسی و توانایی قضاوت صحیح در مسائل اجتماعی و سیاسی داشته باشند.

- نقش معلم در جهاد تبیین
- مطالبه‌گری

لذا با توجه به تسلط معلمان به مطالب تاریخی و علمی و شناخت پیشرفت‌های اقتدارآفرین جمهوری اسلامی، معلمان می‌توانند این حس را به دانش‌آموزان منتقل کنند که ایران کشوری مقتدر در جهان و خاورمیانه است، همانند رشد علمی کشور، رشد تولید ناخالص ملی، پیشرفت‌های نظامی و موشکی و تسلیحاتی.

یکی از ساده‌ترین اموری که معلمان می‌توانند در کلاس درس و مدرسه ایجاد کنند، محیط انقلابی است. محتوای برنامه‌ها، اهمیت به ظاهر کلاس‌ها و مدرسه، برگزاری محافل مختلف یادواره شهدا، مراسمات انقلابی، کرسی‌های آزاداندیشی، نشست با مسئولان، ترویج روحیه انقلابی و شهادت و سایر موضوعات مرتبط همگی از بسترهای ایجاد محیط انقلابی است که در اختیار معلم و مدرسه است.

نقد منصفانه:

ابتدا، با توجه به نقش الگویی معلم و قدرت تأثیرگذاری بر دانش‌آموز، نیاز است که نوع رفتار معلم با دانش‌آموز بر مبنای عدالت و تأکید بر نقاط قوت فرد در کنار گوشزد نمودن نقاط ضعف و نقاط مورد نقد در پرورش روحیه نقد منصفانه دانش‌آموز باشد و در مدرسه صالح بر اساس سند تحول بنیادین، به این نکته اشاره شده است (رابطه احسان و عدالت صفحه ۲۱۱ مبانی نظری تحول بنیادین).

اگر محتوای درسی با توجه به اینکه مکرراً در خصوص صرفه‌جویی تأکید شده، به درستی تدریس شود، درست مصرف نمودن منابع خدادادی یک رویه در زندگی دانش‌آموز خواهد شد. این موضوع در دروس دینی، مطالعات اجتماعی، قرآن و علوم تجربی و دروس مرتبط با آن‌ها آمده و با ساحت‌های مختلف تعلیم و تربیت ارتباط دارد. لذا با توجه به اینکه از مشخصات کشورهای توسعه‌یافته اصلاح الگوی مصرف است، رفتار و نحوه آموزش معلم بسیار مؤثر است.

ب) نقش دانش‌آموز در جهاد تبیین

مثلث تعلیم و تربیت که در راس آن (تعلیم و تربیت) و در دو اضلاع آن (معلم - دانش‌آموز) وجود دارد بدون دانش‌آموز فعال و در پویا از چرخه می‌افتد و تاب ادامه حیات ندارد. فراگیر خود را فارغ از هر عنوان و مقطعی محصور است از آن جهت که فراگیر است و دانش‌آموز و در پی علم و آگاهی و طی کردن مسیر ناهموار بصیرت، آن چه او را متمایز می‌کند آن است که او خود را با لفظ دانش‌آموز جویای دانایی شناخته و قید پویایی علم و جستجوگر دنیای علم و حقیقت محض فرآورد را با آن یکدک می‌کشد و با این تفاسیر هیچ بار و مسولیتی در رابطه با آنچه آموخته می‌شود آموزانده می‌گردد ندارد. و همه مسولیت بردوش جامعه، معلم، برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران و به پا کنندگان ستون و خیمه تعلیم و تعلم است که بار امانت آنان را سنگین تر و مسولیت آنان رابیشتر و وسیع تر می‌ناید، پس دانش‌آموز تا زمانی که می‌آموزد فقط آنچه را که مشخص است و تعیین شده است انعکاس دهنده است، می‌کوشد و تلاش می‌کند مشخصاً زنجیره تعلیم و تربیت را کامل کند. در این ارتباط ناخواسته و برحسب اتفاق اگر اشتباهی هم صورت گیرد معمولاً از کردم او ساقط است که او بیشتر نقش یادگیرنده را ایفا می‌کند. آن چه آموخته می‌شود آن چیزی است که معمولاً و همیشه حداقل در نظام تعلیم و تربیت رسمی کشور از پیش معلوم و برنامه‌ریزی شده صورت می‌گیرد.

از سویی دانش‌آموز تراز انقلاب اسلامی دارای ویژگی‌های (سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی) هست که برای ساختن نسلی که به این ویژگی‌ها آراسته باشد بایسته است اقدامات و مقدماتی لازم است، اما ماحصل آن که برای هر کدام از این ویژگی‌ها اقداماتی شایسته لازم است. باید در نظر داشت که رسیدن به نتایج دل‌خواه و آرمانی که در تربیت نسل مطرح است اگر طالب رضایت بخشی هستیم که مطمئناً هستیم باید در نظر داشته باشیم که می‌توان با یک جهاد تبیین و روشن و برنامه‌ریزی روشن جهت بکارگیری همه امکانات ممکن این نتایج را نیز رضایت بخش کنیم. همان‌طور که اشاره شد. دارا بودن نسل آرمانی که مطرح است می‌طلبد تا در این زمینه به یک جهاد تبیین مبرهن و مشخص متوسل بشویم که همگام با اهداف تعلیم و تربیت باشد و هم مسیر ما را د پیاده کردن این اهداف یاری برساند. دانش‌آموزی که به طور مثال: (نخبه باشد، الگوی مصرف را رعایت کند. پویا در مسایل اجتماعی شرکت

کند، با فرهنگ ایثار و شهادت آشنا باشد، مسایل مختلف را حل‌اجی کند و هزاران خصلت خوب دیگر ... عزم راسخ جهادی می‌طلبد تا همه دست‌اندرکاران و عوامل و عناصر تعلیم و تربیت باید به آن زبینه باشند، و تبیین و بیان و تبیان هدف‌های تربیت را در نظر بگیرند و دانش آموز را که همان نسل فردا و به قول امام بزرگوار: (امیدهای آینده) هستند جهت رسیدن به اهداف والای تعلیم و تربیت با همان تبیین و روشنگری که مطرح است آماده کنند و در نظر داشته باشند که در عرصه و میدان جهادتبیین باید مبرهن و روشن همه چیز آن چنان باشد که فراگیر ابهامی پیش رو نداشته باشد و بداند جستجوگر علم و تربیتی است که در نهایت او را به آن چه که در ارزش‌ها و آرمان‌ها مطرح است می‌رساند.

با در نظر گرفتن آن چه اشاره شد باید نتیجه گرفت که دانش آموز تربیت شده در نظام تربیتی که جهاد تبیین را در کنار خود و هم مسیر خود می‌یابد به قله‌های رفیع علم و آگاهی دست یافته است که هیچ گاه و در هیچ موقعیتی او را در ابهام و ابهام بی‌خبری‌ها و غفلت‌ها تنها و سرگردان رها نمی‌کنند بلکه سعی می‌نمایند آن چنان او را دل‌گرا کنند تا به \ممودن مسیر خویش حتی اگر آمیخته به انواع جهالت و نادانی باشد امید به رسیدن افق اندیشه ناب بدون گمراهی را چنان در سر و سینه خویش پرورش دهد که هیچگاه سوسوی امید از او خاموش نگردد و این امید و روزنه دل گرمی مودن راه را به دیگران نیز سرایت دهد و خود الگوی دیگران نیز باشد. اینجاست که میزان اهمیت جهادتبیین بکارگیری آن در کنار و هم جوار تعلیم و تربیت بیشتر گوشزد میشود منتهی بایک نقشه راه دقیق و مشخص و مبرهن که خدای ناکرده بیشتر به چاه گمراهی گرفتار نیایم و خور را در همان اول راه به کلافه سر در گمی و گیجی گرفتار نبینیم. اینجاست که دست‌اندر کاران و عوامل تعلیم و تربیت بایسته است نقش مهم و کلیدی خویش را نشان دهند و با یک منطق استوار و استدلال و یک برنامه از قبل طراحی شد خیال همه را از بابت تضمین‌ها ی لازم جهت استواری و طریق پیمودنی رو در رو راحت و راحت کنند. باید ماحصل و نتیجه همه تلاش‌ها این باشد که فراگیر و آموزنده علم برای رسیدن به هر آن چه خواستگاه و آرمان و ارزش جامعه است تا نشستن مثمر ثمرترین میوه‌های علم و آگاهی از کوشش و تلاش دریغ نکند و دست بردار نباشد و یقین بداند که بالاخره در این راه سختی‌هایی وجود دارد اما نتیجه دل‌خواه. دست‌یافتنی. و نزدیک و شیرین است و به جان خریدن مرارت و سختی در مسیر حقیقت به ثمره و میوه شیرین آن می‌آورد. نه تنها ناامید نباشد بلکه امیدوارانه و امیدبخش مسیر طی کند.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان داد که جهاد تبیین در نهج‌البلاغه بر بنیان‌های معرفت‌شناختی عمیقی استوار است که مهم‌ترین آن‌ها شامل عقلانیت، فطرت، ایمان، شهود قلبی و علم نافع می‌باشد و این مؤلفه‌ها به‌صورت مستقیم در فرآیند روشنگری، مقابله با تحریف و هدایت جامعه ایفای نقش می‌کنند. این نتیجه با دیدگاه‌های مطرح در مطالعات معرفت‌شناسی اسلامی هم‌راستا است که بر چندمنبعی بودن شناخت و پیوند میان عقل و وحی تأکید دارند (Motahhari, 2002; Sobhani, 1998). در واقع، تأکید نهج‌البلاغه بر «نور علم» و «بصیرت» نشان می‌دهد که جهاد تبیین بدون برخورداری از بنیان‌های معرفتی عمیق امکان‌پذیر نیست و صرف انتقال اطلاعات، جایگزین تبیین حقیقی نمی‌شود. این یافته با تحلیل‌های ارائه‌شده درباره جایگاه علم و معرفت در متون دینی نیز همسو است که شناخت را مقدمه هدایت و رهایی از انحراف می‌دانند (Azizi, 2008; Mohammadi Reyshahri, 1998).

در بخش دیگری از یافته‌ها، مشخص شد که مؤلفه‌های اصلی جهاد تبیین در نهج‌البلاغه شامل روشنگری و بصیرت‌بخشی، مقابله با تحریف، دفاع از حق، دعوت به خیر، هشدار نسبت به جهل و دنیاطلبی، و تبیین معیارهای عدالت در حکمرانی است. این نتایج با پژوهش‌های معاصر که جهاد تبیین را به‌عنوان فرآیندی چندبعدی در عرصه‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی تعریف می‌کنند، همخوانی دارد (Karimi & Bakhshi, 2020; Rostami et al., 2024). به‌ویژه، تأکید بر مبارزه با تحریف و روایت‌سازی نادرست، با شرایط کنونی جهان که در آن جنگ‌های شناختی و رسانه‌ای نقش تعیین‌کننده‌ای دارند، سازگاری بالایی دارد. در این زمینه، مطالعات انتقادی درباره برداشت‌های نادرست از مفهوم جهاد نیز نشان می‌دهد که تحریف مفاهیم دینی یکی از ابزارهای اصلی برای ایجاد انحراف در افکار عمومی است (Abdolhamidi, 2012; Namazizadegan, 2009).

از سوی دیگر، یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که جهاد تبیین در نهج‌البلاغه صرفاً یک فعالیت فردی نیست، بلکه دارای ماهیتی اجتماعی و تمدنی است و با مفاهیمی مانند عدالت، سیاست و هدایت جامعه پیوند دارد. این نتیجه با دیدگاه‌هایی که نقش دین را در نظام‌های اجتماعی و سیاسی برجسته می‌کنند، همسو است (Hanson, 2010; Mohajernia, 2003). به بیان دیگر، تبیین حقیقت در نهج‌البلاغه نه تنها به اصلاح باورهای فردی می‌انجامد، بلکه در

سطح کلان به ایجاد انسجام اجتماعی و تحقق عدالت کمک می‌کند. پژوهش‌های مرتبط با عدالت در نهج‌البلاغه نیز نشان می‌دهد که این متن، الگویی جامع برای حکمرانی مبتنی بر عدالت ارائه می‌دهد که می‌تواند در نظام‌های آموزشی و مدیریتی مورد استفاده قرار گیرد (Fakharzadeh, 2025).

یکی دیگر از نتایج مهم این پژوهش، تأکید بر نقش اساسی نظام تعلیم و تربیت در تحقق جهاد تبیین است. یافته‌ها نشان داد که بدون یک نظام آموزشی آگاه‌ساز و هدفمند، امکان پرورش انسان‌های بصیر، نقاد و حقیقت‌جو فراهم نخواهد شد. این نتیجه با مبانی نظری تعلیم و تربیت اسلامی که بر تربیت همه‌جانبه انسان تأکید دارند، همخوانی دارد (Beheshti et al., 1994; Faghali, 1991). در این چارچوب، تعلیم و تربیت نه تنها به انتقال دانش، بلکه به پرورش قدرت تحلیل، تفکر انتقادی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی می‌پردازد.

همچنین، یافته‌های پژوهش حاضر با مطالعات تجربی در حوزه آموزش و پرورش نیز همسو است. به عنوان مثال، پژوهش‌ها نشان داده‌اند که استفاده از آموزه‌های نهج‌البلاغه در فرآیند آموزش می‌تواند به بهبود شاخص‌های روان‌شناختی و اخلاقی دانش‌آموزان منجر شود (Sadeghzadeh et al., 2023). علاوه بر این، بررسی میزان بهره‌گیری از این آموزه‌ها در برنامه‌های آموزشی نشان می‌دهد که توجه به آن‌ها می‌تواند به تقویت باورهای دینی و اخلاقی و افزایش انسجام ارزشی در دانش‌آموزان کمک کند (Sadeghzadeh, 2023). این نتایج نشان می‌دهد که جهاد تبیین، زمانی به صورت مؤثر محقق می‌شود که در بستر نظام آموزشی نهادینه گردد.

در راستای تبیین بیشتر نتایج، می‌توان به نقش معلمان و نهادهای آموزشی به عنوان عوامل کلیدی در تحقق جهاد تبیین اشاره کرد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که معلمان به عنوان انتقال‌دهندگان دانش و ارزش‌ها، می‌توانند نقش مهمی در مقابله با تحریف و ارتقای بصیرت دانش‌آموزان ایفا کنند. این موضوع در مطالعات مرتبط با نقش فرهنگیان در مواجهه با چالش‌های معرفتی نیز مورد تأکید قرار گرفته است (Ebrahimi Goki et al., 2022). به بیان دیگر، توانمندسازی معلمان و تجهیز آن‌ها به مهارت‌های تحلیلی و ارتباطی، یکی از پیش‌نیازهای اساسی تحقق جهاد تبیین در نظام آموزشی است.

از منظر مفهومی، نتایج پژوهش حاضر همچنین نشان داد که جهاد تبیین در امتداد مفهوم گسترده جهاد در اسلام قرار دارد و با سایر اشکال جهاد، به‌ویژه جهاد کبیر، ارتباط نزدیکی دارد. این نتیجه با تحلیل‌های فقهی و تفسیری درباره جهاد همخوانی دارد که آن را به عنوان تلاشی همه‌جانبه در مسیر تحقق ارزش‌های الهی تعریف می‌کنند (Farahani, 2005; Mesbah Yazdi, 2004). همچنین، بررسی منابع روایی و تفسیری نشان می‌دهد که جهاد همواره با مفاهیمی مانند دفاع از حق، مقابله با باطل و تلاش برای اصلاح جامعه همراه بوده است (Feyz Kashani, 1994; Majlesi, 2007).

در مجموع، نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که جهاد تبیین در نهج‌البلاغه دارای ابعاد معرفتی، اخلاقی، اجتماعی و تربیتی گسترده‌ای است و تحقق آن مستلزم تعامل میان این ابعاد است. این یافته با رویکردهای جامع‌نگر در مطالعات دینی که بر پیوند میان معرفت، اخلاق و عمل تأکید دارند، همسو است (Hakimi et al., 2008; Shojaei, 1994). بنابراین، هرگونه تلاش برای تحقق جهاد تبیین، باید مبتنی بر درک عمیق از این ابعاد و طراحی راهبردهای مناسب در حوزه‌های مختلف، به‌ویژه آموزش و پرورش، باشد.

این پژوهش با وجود تلاش برای ارائه تحلیلی جامع، با محدودیت‌هایی مواجه بوده است. از جمله مهم‌ترین محدودیت‌ها، تمرکز صرف بر تحلیل متون دینی و به‌ویژه نهج‌البلاغه بدون استفاده از داده‌های میدانی و تجربی است که می‌توانست به غنای بیشتر نتایج کمک کند. همچنین، گستردگی مفهومی جهاد تبیین و تنوع برداشت‌ها از آن، امکان بررسی همه ابعاد این مفهوم را در یک پژوهش محدود کرده است. از سوی دیگر، محدودیت در دسترسی به برخی منابع به‌روز و مطالعات بین‌المللی نیز ممکن است بر دامنه تحلیل‌ها تأثیر گذاشته باشد.

پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده با استفاده از روش‌های ترکیبی (کمی و کیفی) به بررسی تجربی تأثیر جهاد تبیین در نظام آموزشی و فرهنگی بپردازند. همچنین، انجام مطالعات تطبیقی میان دیدگاه‌های اسلامی و نظریه‌های معاصر در حوزه ارتباطات و جنگ شناختی می‌تواند به توسعه چارچوب‌های نظری جدید کمک کند. بررسی نقش رسانه‌های نوین، شبکه‌های اجتماعی و فناوری‌های دیجیتال در تحقق یا تضعیف جهاد تبیین نیز از دیگر حوزه‌های مهم برای تحقیقات آینده است.

در حوزه کاربردی، پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاران آموزشی با بازنگری در برنامه‌های درسی، آموزه‌های نهج‌البلاغه و مهارت‌های تفکر انتقادی را به صورت نظام‌مند در نظام آموزشی ادغام کنند. همچنین، برگزاری دوره‌های آموزشی برای معلمان با هدف تقویت مهارت‌های تبیین، تحلیل و ارتباط مؤثر می‌تواند به تحقق جهاد تبیین کمک کند. استفاده از ظرفیت رسانه‌ها و فضای مجازی برای تولید محتوای دقیق، مستند و جذاب نیز می‌تواند در افزایش آگاهی عمومی و مقابله با تحریف نقش مؤثری ایفا نماید.

موازن اخلاقی

در این پژوهش ملاحظات اخلاقی رعایت شد.

تشکر و قدردانی

از تمام افرادی که امکان انجام پژوهش حاضر را فراهم کردند، تقدیر و تشکر می‌شود.

مشارکت نویسندگان

نویسندگان این مطالعه با هم مشارکت فعال داشتند.

تعارض منافع

بین نویسندگان پژوهش حاضر هیچ تضاد منافی وجود نداشت.

Reference

- Abd al-Baqi, M. F. (1995). *Al-Mu'jam al-Mufahras li Alfaz al-Qur'an*. Islamic Publications.
- Abd al-Baqi, M. F. (1999). *Al-Mu'jam al-Mufahras li Alfaz al-Qur'an al-Karim* (8th ed.). Navid Islam.
- Abdolhamidi, H. (2012). A Critique of Orientalists' Views on the Role of Jihad in the Expansion of Islam during the Era of the Prophet. *History of Islamic Culture and Civilization*(7), 7-22.
- Amadi, A. a.-W. (2008). *Ghurar al-Hikam wa Durar al-Kalim*. Imam Asr.
- Azizi, A. (2008). An Introduction to the Study of Knowledge in Nahj al-Balagha. *Research in the Seminary*(70), 70-112.
- Beheshti, M., A'Rafi, A., & Faqihi, A. N. (1994). *An Introduction to Islamic Education*. University of Tehran Press.
- Dashti, M. (2000). *Translation of Nahj al-Balagha*. Hozour.
- Ebrahimi Goki, S., Ebrahimi Goki, N., Ebrahimi, M., & Ebrahimi Goki, F. (2022). Examining the Movement of Educators and Intercultural Communications against Internal Challenges in Explanatory Jihad. Eleventh International Conference on Language, Literature, and Culture Studies,
- Faghali, M. T. (1991). *Foundations of Education in the Qur'an and Hadith* (4th ed.). Bustan-e Ketab.
- Fakharzadeh, M. H. (2025). Measures of Organizational Justice in Nahj al-Balagha and Their Application in the Educational System. *Islamic Education and Training*, 35(3), 79-102.
- Farahani, M. A. (2005). *Risalah Jihadiyyah*. Encyclopedia of Islamic Jurisprudence Institute.
- Feyz Kashani, M. M. (1994). *Tafsir al-Safi*. Al-Sadr Publications.
- Hakimi, M., Hakimi, M., & Hakimi, A. (2008). *Al-Hayat* (10th ed., Vol. 2). Dalil Ma.
- Hanson, E. O. (2010). *Religion and Politics in the Contemporary International System*. Imam Sadiq University Press.
- Hosseinzadeh, M. (1994). *Sources of Knowledge* (1st ed.). Imam Khomeini Educational and Research Institute.
- Karimi, M., & Bakhshi, M. (2020). Conceptualization of Great Jihad in the Holy Qur'an and Explanation of Its Domains. *Journal of Qur'anic Interpretation and Language*, 8(2), 187-206.
- Majlesi, M. B. i. M. T. (2007). *Bihar al-Anwar*. Dar al-Kitab al-Islamiyyah.
- Mesbah Yazdi, M. T. (2004). *War and Jihad in the Qur'an*. Imam Khomeini Educational and Research Institute.
- Mohajernia, M. (2003). The Political Life of Shi'a. *Shi'a Studies Quarterly*(2), 51-66.
- Mohammadi Reyshahri, M. (1998). *Foundations of Knowledge* (2nd ed.). Dar al-Hadith.
- Motahhari, M. (2002). *The Problem of Knowledge* (6th ed.). Sadra Publications.
- Namazizadegan, S. (2009). A Critique of Orientalists' Views on the Verses of Jihad. *Meshkat*(103), 94-110.
- Noori Hamedani, H. (1987). *Jihad*. Islamic Culture Publishing Office.

- Qureshi, S. A. A. (2007). *Qur'an Dictionary* (11th ed., Vol. 2). Dar al-Kitab al-Islamiyyah.
- Rezaei Haftador, H., & Heidari, A. (2016). A Critique of Firestone's Views on Jihad. *Qur'an, Jurisprudence, and Islamic Law*(4), 89-108.
- Rostami, A., & Ebrahimi, M. (2015). Examining and Explaining the Position of Jihad as One of the Foundations of Sacred Defense in the Holy Qur'an. *Resistance Literature Journal*, 7(13).
- Rostami, A., Mahmoudi Shoki, M. A., Mirzaei, A. H., & Shabani, A. (2024). *Study of Jihad of Explanation in Promoting the Culture of Sacrifice and Martyrdom in Schools from the Perspective of Students and Teachers of Farhangian University of Arak* Twenty-Third National Conference on Psychology, Educational and Social Sciences, Babylon. <https://civilica.com/doc/2056391>
- Sadeghzadeh, M. (2023). Investigating the Effectiveness of Educational and Moral Orientations of Nahj Al-Balaghah on Emotional Intelligence and Aggression of Students of the First Year of High School in District One of Tabriz. *Jayps*, 4(8), 124-131. <https://doi.org/10.61838/kman.jayps.4.8.14>
- Sadeghzadeh, M., Edrisi, F., Saeini, M., & Moradi Zanjani, H. (2023). Investigating the extent of utilizing educational and ethical orientations of Nahj al-Balagha in the belief, worship, and ethical education domain of the Fundamental Transformation Document. *Ethical Research*, 1, 135-152.
- Shojaei, M. S. (1994). A Look at Knowledge from the Perspective of Philosophy, Psychology, and Islam. *Ma'rifat Quarterly*(71), 71-110.
- Sobhani, J. (1998). *Knowledge in Islamic Philosophy* (2nd ed.). Tawhid Publications.
- Tabataba'i, M. H. (1985). *Tafsir al-Mizan*. Islamic Publications Office.
- Tusi, A. J. f. M. i. H. (1980). *Al-Nihayah fi Mujarrad al-Fiqh wa al-Fatawa*. Dar al-Kitab al-Arabi.